

УДК 37.01:378.1:159.95

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОПТИЦІ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Колотило М.О., кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті здійснюється дослідження впливу рис національної ментальності українців на реалії функціонування сучасної системи вищої освіти, а також потенційні можливості її подальшого розвитку в контексті процесу інтернаціоналізації. З'ясовано, що національні ментальні риси, втілюючись в ментальності студентів, професійній ментальності викладачів, адміністрації вищих навчальних закладів, формують відповідну вітчизняну освітню культуру, котра й визначає якість імплементації світових освітніх інновацій на національний ґрунт.

Ключові слова: національна ментальність, освіта, національні освітні традиції, професійна ментальність.

У вітчизняній системі вищої освіти нерідкими є ситуації, коли пропонувані в рамках процесів її модернізації освітні методи та технології на практиці виявляються складними у аспекті їх імплементації. У цій ситуації закономірним постає питання про причини подібних ускладнень та можливі способи їх усунення. До прикладу варто згадати такі актуальні проблеми української освіти як неспроможність вищих навчальних закладів «озброїти» студентів відповідними до реалій сучасного світу універсальними та професійними компетенціями; відірваність системи вищої освіти від досягнень світової науки та темпів розвитку сучасних технологій; корумпованість та академічна недоброчесність у вітчизняному освітньо-науковому просторі тощо.

Не меншу стурбованість освітянської спільноти та чиновників від освіти викликає необхідність прийняття низки новацій, що потребують не лише модернізації методів та технологій здійснення освітньої діяльності, але й трансформації власне філософії викладання: електронне та змішане навчання, нова роль викладача в освітньому процесі, перспектива появи на ринку праці низки нових професій, про які наприкінці минулого століття було можливо говорити лише у віддаленій перспективі (веб-психолог,

міждисциплінарний т'ютор, ігротехнік, ІТ-генетик, мережевий юрист, урбаніст-еколог, розробник освітніх траєкторій тощо).

Відтак, наявним є протиріччя між сучасними світовими тенденціями в освіті та неспроможністю вітчизняної академічної спільноти до провадження ефективної освітньої діяльності в умовах тих викликів, котрі привносить з собою стрімкий розвиток цифрової культури. Очевидним є й те, що подолання вказаного протиріччя не знаходиться виключно в площині удосконалення методичного чи технічного забезпечення навчально-виховного процесу, хоча беззаперечним є сам факт необхідності здійснення цього. Модернізаційні зміни мають стосуватися внутрішніх змістів функціонування свідомості широкого кола представників академічної спільноти, що актуалізує дослідження освіти у контексті її взаємодії з феноменом ментальності як соціокультурним фактором змін у суспільному розвитку. З'ясування механізмів взаємодії та взаємовпливу освіти та ментальності дасть можливість отримати відповідь на основне питання: в який спосіб можливе максимально продуктивне і якомога більш безболісне здійснення імплементації соціальних інновацій на національний освітній ґрунт?

Наукові розвідки, присвячені феномену ментальності, мають тривалу історію своїх досліджень, котру засвідчує плеяда авторитетних вчених: серед зарубіжних слід назвати А. Токвіля, Е. Дюркгейма, Л. Леві-Брюля, М. Блока, Ж. Дюбі, Л. Февра, Ж. Лефевра, Е. Фрома, О. Шпенглера, П. Бурд'є, М. Бердяєва, Л. Карсавіна, О. Лосєва, А. Гуревича та ін.; серед вітчизняних – М. Костомарова, П. Куліш, Д. Чижевського, Є. Маланюка, Д. Донцова, Ю. Липу, Б. Цимбалістого, В. Яніва, В. Храмову та ін. Проблема, спроби вирішення котрої здійснюються у даній науковій розвідці, не є поки що ґрунтовно дослідженою у філософії освіти, проте серед авторитетних фахівців слід назвати імена К. Ушинського, Б. Гершунського, М. Поповича, С. Кримського, Н. Савчук, О. Бондаренка та ін. У раках даної розвідки здійснюється спроба дослідження взаємовпливів ментальності та освіти в

аспекті з'ясування змісту та міри впливу ментальних рис українців на сучасну вітчизняну систему освіти.

Основними цілями написання наукової статті є з'ясування основних наукових поглядів щодо змісту та характерних рис феномену національної ментальності та здійснення на їх основі авторської інтерпретації; з'ясування основних ментальних рис українців, а також дослідження того, яким чином вони втілюються в ментальності студентства, професійній ментальності членів освітянської спільноти та державних службовців в галузі освіти; виявлення характеру впливу ментальностей на реалії функціонування сучасної вітчизняної вищої освіти та перспективи її подальшого розвитку в контексті тих глобальних трансформацій системи освіти, що формують світовий порядок денний в освітній галузі.

Перші згадки терміну «ментальність» зустрічаємо наприкінці ХІХ століття у працях американського філософа Ральфа Уолдо Емерсона та французького письменника Марселя Пруста, котрі використовували його переважно для позначення метафізичного стану людської душі, в якому вона наближається до розуміння істини та світу справжніх цінностей. Дещо інше тлумачення ментальності знаходимо у французького політичного діяча Алексіса де Токвіля, котрий стверджував, що виявом функціонування ментальних структур є людські звички, забобони, традиції [1].

Гуманітарна наука минулого століття остаточно скорегувала просвітницьку установку на ототожнення свідомості зі знанням та сферою розуму, суттєво розширивши тим самим дослідницькі обрії ментальності. У наукових працях початку ХХ століття цей феномен постає механізмом об'єднання людей у певні соціальні групи та історичні спільноти, що актуалізує його ґрунтовне осмислення як історичної категорії. Першопрохідцем дослідження ментальності у такому аспекті став французький соціолог Е. Дюркгейм, котрий в контексті з'ясування змісту релігійної ментальності позначав вихідну категорію як «колективне несвідоме». Окремо слід відзначити також праці французьких філософів

Л. Леві-Брюля та Ш. Блонделя, котрі категорію «ментальність» застосовували переважно для характеристики свідомості окремих соціальних груп первісних людей, дітей, малоосвічених категорій громадян [2].

Фундаментального значення дослідження ментальності набувають в часі систематичних наукових розвідок представників французької школи «Анналів». Під ментальністю людини представники цієї школи розуміли наступне: «спосіб відчуття і мислення, метод соціальної диференціації культурної поведінки» (М. Блок), «емоції, поведінку людини» (Ж. ле Гоф), «сукупність напівсвідомих виявів» (Ж. Дюбі). Представники школи «Анналів» розглядали феномен ментальності переважно з двох методологічних площин – як біологічно укорінену константу поведінки (Ж. Лефевр), або ж як історичну структуру, що визначає характер поведінки, умонастрої, вчинки певної спільності людей (Л. Февр).

Наступний етап дослідження феномену ментальності ознаменований подальшими пошуками змісту та механізму дії колективної ментальності. У цьому контексті доречно згадати наукові доробки німецького соціолога Еріха Фрома, котрий для характеристики ментальності використовував аналогічний за змістом конструкт «соціальний характер». Згідно з поглядами автора, будь-які соціально-економічні та політико-ідеологічні мотиви активності людей мають шанс на успіх лише за умови їх «резонансу» з соціопсихологічною аурую (соціальним характером), властивою цій спільності людей [3].

У сучасній науковій літературі феномен ментальності виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень. Зокрема, в соціології поняття «ментальність» осмислюється, насамперед, як результат засвоєння людиною норм поведінки, традицій та звичаїв певного соціокультурного простору; в історії – як психологічна та поведінкова ідентичність людей, що належать до однієї історичної цивілізації або ж певної соціально-історичної групи; в психології - як надсвідома характеристика психологічного життя людей, детермінована конкретними життєвими обставинами їх існування; в

культурології - як цілісна сукупність думок, вірувань, навиків духу індивідів, котра формує картину світу та утверджує єдність культурної традиції.

На сучасному етапі розвитку педагогічного та філософсько-освітнього знання поняття «ментальність» займає значиме місце в категоріальному апараті цих наук, хоча тривалий історичний час воно розвивалася поза їх межами.

Актуалізація комплексного аналізу феномену ментальності в контекстуальному полі освітньої проблематики зумовлена кількома причинами: по-перше, заміною традиційної освітньої парадигми людиноцентричною; по-друге, глибинною трансформацією самих цілей освіти, коли узвичаєне завдання трансляції культури в освітньому процесі замінюється розумінням останнього як середовища породження нових культурних форм та смислів, що структурують світогляд людини. Відтак, розгляд взаємозв'язку ментальності та освіти орієнтований на з'ясування актуальних аксіологічних векторів функціонування системи освіти, а в більш широкому контексті – на пошук парадигмальних механізмів залучення освітньої сфери у вирішення актуальних проблем сучасної цивілізації.

У сучасній філософії освіти феномен ментальності отримав низку визначень: образ мислення, загальне духовне налаштування людини, соціальної групи [4]; характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів [5]; спосіб бачення світу, рівень суспільної свідомості, на якому думка не відділена від емоцій, від латентних звичок і прийомів свідомості [6].

У рамках цього дослідження ментальність позначатиме сукупність усвідомлених та неусвідомлених психологічних налаштувань індивіда або різних соціальних груп діяти, мислити, сприймати та пізнавати світ у певний спосіб. До характерних рис ментальності слід віднести: стабільність у часі, що виявляється у прагненні зберегти існуючі культуру та традиції, протистояти різким радикальним соціокультурним змінам; бінарність структури, що виявляє факт необмеженості ментальності лише сферою

усвідомленого, але й проникнення до сфери несвідомого; праксеологічність, оскільки ментальність завжди виявляє себе в певній галузі діяльності особистості (професійній, релігійній, освітній тощо).

Контекст дослідження взаємодії ментальності та вітчизняної освіти актуалізує звернення саме до феномену національної ментальності, що стає змістовним синонімом ментальності, коли мова йде про наукові розвідки, пов'язані з вивченням різних сфер духовного життя певної нації, етносу тощо.

Попри консервативну природу національної ментальності контекст її взаємодії з освітою є історично змінним, що зумовлено певною мірою природою самої ментальності. Національна ментальність, реалізуючи гуманістичну функцію по відношенню до суспільства, може виступати інструментарієм здійснення реформ в освітній галузі шляхом трансформації освітніх ментальних установок студентів, професійної ментальності викладачів та інших учасників освітньої діяльності. Можливість реалізації вищезазначеного полягає в реформуванні освітньої культури, властивій певній державі, регіону, освітньому закладу, і в змісті котрої міститься низка освітніх традицій, сформованих і підтримуваних у визначеному національному ментальному полі.

Як відомо, атрибути національної ментальності втілюються в специфічних стійких рисах національних освітніх традицій. Для ілюстрації цієї тези звернімося до праці вітчизняного філософа освіти та педагога Костянтина Ушинського «Три елементи школи», в котрій автор на прикладі британської, німецької та французької освітніх систем виявляє відмінності між ментальностями викладачів, адміністраторів та школярів, що виявляється, в свою чергу, у наявності чи відсутності у змісті освітньої підготовки навчальної та виховної складових. Автор, розпочавши аналіз з британських шкіл, академій та інститутів, зазначає, що освітні заклади цієї держави, об'єднуючи навчальну та виховну підготовку в єдине невіддільне ціле та роблячи акцент саме на виховний сегмент, відображають ментальні уявлення як викладачів, так і учнів: «...англійці, з властивою їм

практичністю, використовують школу для того, для чого вона створена, і в їх школі є місце лише для вчителів і вихованців» [7, с.51].

Дослідження педагогом німецької освітньої системи виявляє той факт, що німецька середня й вища школи, незважаючи на положення проголошеної ними навчально-виховної педагогічної теорії, навчає, проте не виховує. Для процесу навчання характерні такі риси як дотримання суворої дисципліни у викладанні, ретельність у виборі педагогічного методу, ґрунтовний відбір учнів. На погляд Ушинського, ця освітня стратегія відповідає таким рисам німецької ментальності як педантичність та звичка все робити згідно з раніше встановленим порядком [7, с.51].

Насамкінець філософ звертається до французьких освітніх традицій, та акцентує увагу на тому, що тамтешні школи розподіляють навчальний і виховний сегменти поміж викладачами та гувернерами, кожен з яких виконує свої обов'язки відповідно до функціональних обов'язків, але не згідно з ідеєю досягнення освітньої мети – забезпечення реалізації освітньо-виховного ідеалу. У підсумку, як зазначає автор, «вчитель перекладає всю відповідальність в приготуванні уроків на гувернера; а гувернер звинувачує вчителя, стверджуючи що учні сиділи старанно за книгами» [7, с.59]. Також автор звертає увагу на те, що французька педагогіка мотивує учнів до навчання шляхом звернення до їх вродженого марнославства та самолюбства [7, с.59].

На завершення наукової розвідки педагог, обстоюючи виховання як провідне завдання освіти, не визначає найбільш досконалу модель освітньої системи, проте акцентує увагу на постатях викладачів-вихователів, а саме тих педагогічних прийомах, що вони застосовують, їх світоглядних орієнтаціях, котрі й визначають результати освітньої діяльності для учнів. Також Ушинський стверджує, що той дух, який приносить з собою викладачі-вихователі, є більш значимим, аніж дух освітнього закладу, а відтак інноваційний підхід вихователя пошириться як на учнів, так і на сам освітній заклад [7, с. 65].

Дослідження взаємозв'язку сучасної вітчизняної системи освіти та національної ментальності доцільно розпочати з огляду тих рис останньої, правильність співвіднесення котрих з українською нацією була підтверджена думками достатньої кількості авторитетних дослідників - митців художнього слова, філософів, соціологів, етнопсихологів.

Одним з зачинателів дослідження української ментальності по праву вважається М. Костомаров, котрий до переліку її основних рис відносив психічну витривалість, відсутність національної гордовитості, глибоку релігійність [8, с.62]. Інші вітчизняні дослідники XIX століття до рис національної ментальності відносили наступне: самотність, хутірський спосіб життя, жадоба до волі [9]; палка окремішність, прихильність до власної хати, власного господарства, власної ріллі [10]; хазяйновитість, патріотизм [11].

Національна ментальність українців у XX столітті виступила предметом ґрунтовних етнопсихологічних і психологічних досліджень, отримуючи наступні інтерпретації свого змісту: ліризм, естетизм, самозаглибленість [12], емоційність, що подавлює розум і волю, замкненість [13]; потужний жіночий характер [14]; чуттєвість, спорідненість з природою [15]; емоційно-чуттєвий характер, недостатність раціонально-вольових якостей, споглядально-рефлексивна спрямованість психіки [16].

Сучасна гуманітаристика також активно досліджує національну ментальність українського народу, відносячи до її провідних рис наступне: психологічний ізоляціонізм, превентивний негативізм, фаталізм, заперечення сакралізації влади [17]; демократизм, толерантність, гіпертрофована волелюбність, що межує з анархічністю, поєднання елегійних настроїв з нескромним оптимізмом [18].

Передовсім хотілося б відзначити ті ментальні риси українців, котрі у контексті освітніх реалій сьогодення формують позитивні сценарії розвитку вітчизняної системи освіти. До позитивних рис національної ментальності слід з певністю віднести духовну налаштованість людини до праці, що вкупі

з іншою ментальною рисою – індивідуалізмом, характеризує ту кількість наших співвітчизників, котрі досягли значних успіхів у світі в галузі науки, техніки, далеко не в останню чергу через сумлінну працю і зятятість. Завважте, число колективних успіхів, там де українці діяли вкупі, набагато менше від індивідуальних, що також характеризує нас як індивідуалістів.

Іншою перевагою українців є наша толерантність та терпимість до Іншого, що в контексті процесів інтеграції освітніх систем різних держав, крос-культурної комунікації між представниками світової освітянської спільноти та інтернаціоналізації вищої освіти є доволі позитивним показником. З іншої сторони, такі показові риси національної ментальності як ізоляціонізм та інтровертність, що є вочевидь результатом тривалого історичного періоду перебування українців в статусі колонії, зумовлюють замкненість та настороженість вітчизняної освітянської спільноти, складність бути відкритою та переймати нові світові освітні тенденції.

Комплексне дослідження освітянської спільноти розпочнемо зі студентства. У найбільш загальному вигляді ментальність студентів формується під впливом національних ментальних установок, а також тієї освітньої культури, що культивується в межах навчальних закладів.

В освітньому середовищі українських студентів завжди існували та протиставлялися два підходи: навчання з метою отримання вищої освіти має базуватися на свободі та інтересові зі сторони студентів; навчання має бути чітко регламентованим та контрольованим зі сторони педагогів чи адміністрації університету, інакше студент не буде навчатися. За таких умов не викликає значного здивування той факт, що після пережитого когнітивного дисонансу у студентів формується пасивне відношення до процесу отримання освіти, а також до того, чим буде наповнений час їхнього перебування в стінах університету поза освітнім процесом. Природа цього явища полягає у тому, що сфера освіти, як зазначила вітчизняний дослідник Наталія Савчук, «...вирізняється чіткою нормативністю і дозволяє судити

про те, чому і як формувалася і формується та чи інша ментальність соціуму» [19].

Домінуючою ментальною рисою студента виступає індивідуалізм, що цілком відповідає його віковому прагненню до пошуку самого себе, створення власного фундаменту для успішної самореалізації, саморозвитку у тих напрямках, котрі на даному етапі життя видаються йому продуктивними. Разом з тим, сучасна система освіти допоки залишається орієнтованою на дотримання студентами абсолютної виконавської дисципліни, а тому створює систему заохочень і покарань, котрі не так погана сама по собі, як той факт, що вона залишається наразі *філософією* здійснення освітньо-наукової діяльності у вищих навчальних закладах.

Найбільшою вадою вітчизняної освітньої дійсності є споживацьке відношення до освіти в цілому, а відтак і до процесу її набуття в освітніх інституціях. Тривалий в часі процес масовизації вищої освіти, котрий й виступив домінуючим фактором формування утилітарного відношення до навчання, окрім того що став локальним випадком глобальної тенденції освітнього конс'юмеризму, отримав також у межах вітчизняної освітньої культури благодатний ґрунт у вигляді надмірного честолюбства українців, їхнього прагнення не бути гіршими за сусіда чи кума, чий син чи донька мають диплом про отримання вищої освіти. Відтак, батьки чи найближчі родичі з усіх сил прагнуть створити можливість для їхнього нащадка отримати заповітний диплом, незважаючи при цьому ні на рівень здібностей майбутнього студента, ні на його бажання. При цьому не слід також забувати за аналогічні честолюбство і прагнення похизуватися серед самих колишніх школярів чи ліцеїстів, хоча до певної міри їх можливо пояснити й віковою короткозорістю молодого покоління.

Іншою ментальною рисою, котра до певної міри формує пасивність та апатичність вітчизняного студентства, є та, котру вітчизняний культуролог Євген Маланюк охарактеризував як «жіночність характеру українців» [20]. Однією з граней втілення цієї риси ментальності, котра безсумнівно наділяє

українців певним ичеснотами, є надмірно тривала опіка батьків над своїми вже дорослими нащадками, що в свою чергу не сприяє формуванню їх відповідального та усвідомленого ставлення до здобуття вищої освіти.

В кінцевому підсумку ми маємо частину українського студентства, котрі не лише не досягнуть значних висот на тій професійній ниві, що очікує їх по завершенню навчання, але й не менш чисельну когорту молодих людей, для котрих студентські роки пройдуть з втратою власних коштів й часу, а що найбільш прикро – з втратою можливості на самовизначення у професійній діяльності, мотивації на досягнення самостійних успіхів в інших сферах життя.

Споживацько-пасивний підхід до процесу отримання освіти спричинює у студентів ефект відчуження від результатів своєї праці: студент виконує творчі завдання (наприклад, курсові та дисертаційні роботи) не для власного інтелектуального розвитку, а для викладача та оцінки; викладачі в свою чергу також підходять до процесу перевірки подібних завдань формально, не приділяючи достатньої уваги виховному аспекту у змісті їх освітньої діяльності. Відтак, ситуація відчуження стає об'єктивною та абсолютною, до того ж негласно підтримуваною усіма учасниками освітнього процесу.

В продовження згаданої проблеми плагіату слід зазначити, що вона стосується не лише студентства, але й викладачів, адміністрації вузів, чиновників від освіти. Звісна річ, що цей вияв академічної недоброчесності неможливо пояснити виключно ментальними рисами українців, оскільки його поширення набуло загальносвітових масштабів, і пов'язане, як вже було згадано вище, з «переможною ходою» культури споживацтва. Разом з тим, хотілося б загострити увагу на супутніх причинах його поширення у вітчизняному освітньо-науковому середовищі, що в той же час вказують на перешкоди в успішній боротьбі з ним. Тут, на наш погляд, доречно звернути увагу на таку ментальну рису українців як знеохота до дійсної, а не симулятивної самореалізації в соціальному житті, формування котрої вітчизняний етнопсихолог Володимир Янів пояснював відсутністю в історії

українців показових зовнішніх успіхів на міжнародному рівні, що було спричинено постійним перебуванням нації в підневільному стані [21].

Цікавою є думка вітчизняних філософа Назіпа Хамітова та культуролога Євгенії Більченко, котрі у телепередачі «Мистецтво життя», під час наукової дискусії аргументовано стверджували, що соціокультурним контекстом поширення явища плагіату є тоталітарність, котра не зацікавлена в розвитку індивідуальності, реалізації людиною своєї Самості [22].

Оскільки ментальність студентів не виступає єдиним фактором формування сучасної освітньої культури, слід звернути дослідницьку увагу на особливості ментальності викладачів та адміністрації вищих навчальних закладів.

Значна частина вітчизняних педагогів вищої школи з острахом відносяться до тих змін у змісті їх професійної діяльності, котрі можуть порушити узвичаєний спосіб викладання. Звісно, що їх хвилювання є небезпідставними, адже нові вимоги до викладання дисциплін в університетах, котрі наразі запроваджуються відповідно до стратегії інтернаціоналізації системи вищої освіти, потребують від них знань іноземних мов, використання нових інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, внесення змін до змісту методичного забезпечення відповідно до філософії нової людиноцентричної освітньої парадигми, а для частини педагогів, і не лише старшого покоління, досягнення підвищення кваліфікації на такому рівні є справою складною. Проте, на наш погляд, справа не лише в цьому. Сформовані та підтримувані століттями такі ментальні риси українців як підсвідомий страх прийняття чогось нового й невідомого, небажання рухатися далі задля власного саморозвитку, можливо втрачаючи при цьому набуту професійну «рівновагу» на час перепідготовки, надмірний консерватизм - ось що є первинним «гальмом» на шляху до формування нового образу сучасного викладача, доцента, професора.

Також для українців властиве насторожене ставлення до успіхів своїх колег, особливо співвітчизників, що виявляється зокрема в професійній діяльності. Коріння цієї проблеми, на наш погляд, може знаходитися у драматизмі української історії, коли зовнішні вороги налаштовували українців, представників однієї нації, один проти одного, переслідуючи власні геополітичні цілі. В підсумку ми маємо громадян однієї держави, працівників однієї кафедри чи факультету, науковців однієї лабораторії, котрим під час складно щиросердно порадити на успіхи іншого, а підсилює цей феномен той факт, що в українській ментальності є риса крайнього індивідуалізму та невміння ефективно працювати в команді на благо загальної справи. Звісно, що за таких умов про об'єднання широкого кола освітян навколо єдиної мети подолання системних методологічних, інституційних, фінансових перешкод на шляху до модернізації системи вітчизняної освіти допоки говорити складно, проте певні позитивні зрушення у цьому напрямку відбуваються завдяки ініціативним колективам вітчизняної освітянської спільноти, чисельність яких зростає.

Тепер стосовно професійної ментальності тих представників освітянської спільноти, котрі займають адміністративні посади та чиновників від освіти, комплексне дослідження котрої в її негативному світлі знову ж таки не може бути обмежене індивідуальними інтелектуальними чи моральними вадами конкретних постатей, а передбачає занурення в ментальні риси українців як нації. До числа тих рис слід віднести консервативність у прийнятті та реалізації інноваційних, кардинальних рішень, надмірна схильність до компромісу, бажання всім подобатися, психологічна «незрілість» до ефективного управління, коріння якої знаходиться в історії нації, неможливості вільно господарювати на своїй землі.

Освітні інновації, передбачені законом «Про вищу освіту», містять низку нововведень, що стосуються нових підходів до організаційно-управлінського аспекту функціонування закладів вищої освіти, в числі яких

обмеженість часу перебування осіб на посадах керівників факультетів (інститутів), кафедр. В цілому, така практика є узвичасною в багатьох країнах світу, проте в нашому загальному (не лише освітньому) ментальному полі, що «підтримує» бажання людей залишатися на зручних для них посадах десятиліттями, цілком прогнозованою є незадоволеність цією інновацією зі сторони адміністрації освітніх закладів.

Також слід окремо згадати той «ментальний слід», котрий залишає по собі властиве українцям бажання подобатися всім, прагнення бути «хорошим» для всіх, що доволі часто йде на шкоду певній справі, вирішення котрої може потребувати принесення в «жертву» інтересів конкретних сторін (чи осіб) заради кращого майбутнього системи освіти в цілому. Особливо яскраво виявляється окреслена риса української ментальності у середовищі осіб, що займають певні адміністративні посади, оскільки від їх сміливості та готовності до прийняття непопулярних рішень залежить міра оновлення, модернізації, реформування певних освітніх закладів чи освітньої галузі в цілому.

Своїм глибоким історичним корінням характерна така риса ментальності як недостатня розвиненість «державного інстинкту», про яку говорили свого часу видатні вітчизняні митці художнього й наукового слова – Є. Маланюк, Д. Донцов, О. Довженко. Зокрема, Є. Маланюк позначав її як «відмову від самостійності культурного і політичного життя» [20], Д. Донцов характеризував українців як таких, котрим «не вистачає раціональних і вольових зусиль для побудови власної держави»[23], а кінорежисер О. Довженко у своїй кінострічці «Україна в огні» словами німецького офіцера Е. фон Краузе говорить про українців як таких що «...абсолютно позбавлені уміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих».

Варто, відзначити, що ця риса ментальності українців також формує контекст розвитку освітньої сфери, оскільки крайній індивідуалізм всіх учасників освітнього процесу і чиновників від освіти не дозволяє розуміти

свою індивідуальну діяльність (викладання, учіння, адміністрування) як діяльність вищого порядку – задля створення високоякісної, конкурентоздатної (а отже самостійної) системи освіти, що здатна наслідувати передові тенденції розвитку освіти, і тим самим забезпечувати підготовку вітчизняних фахівців на світовому рівні.

Таким чином, здійснена наукова розвідка частини рис національної ментальності українців та вітчизняної системи вищої освіти виявила факт того, що вони знаходяться у тісному змістовному та функціональному зв'язку, і контекст їх взаємодії визначає актуальні та перспективні напрямки досліджень у сучасній філософії та аксіології освіти. У ході дослідження проаналізовано низку рис української ментальності, котрі в освітньому просторі можуть виявлятися як сприятливими факторами забезпечення інтернаціоналізації системи вищої освіти, як-то толерантність та терпимість до Іншого, працелюбність, затятість, так і перешкодами на шляху до становлення її як високоякісної та конкурентоздатної освітньої системи, в числі яких надмірний індивідуалізм, нестача державного інстинкту, страх прийняття нового й невідомого, настороженість по відношенню до успіхів інших, надмірний консерватизм тощо.

Усвідомлення того, що поставлена проблема не може бути вирішена рамками одного дослідження, актуалізує потребу у здійсненні подальших наукових пошуків. Відтак, перспективними шляхами подальших досліджень може стати розширення географії націй у контексті дослідження взаємовпливів їх ментальності та систем освіти, а також з'ясування специфіки впливу освіти на трансформації ментальних рис особистості, а також.

Література

1. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль. – Москва: Прогресс, 1992. – 554 с.
2. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Л. Леви-Брюль // Психология мышления. – Москва: Изд-во МГУ, 1980. – С.130-140.
3. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Москва: АСТ-Москва, 2009. – 288 с.
4. Гершунский Б. Философия образования для XXI века / Б. Гершунский. – Москва: Совершенство, 1998. – 608 с.

5. Проблеми теорії ментальності: [кол. моногр./ відп. ред. М.В.Попович]. – Київ: Наукова думка, 2006 . – 405 с.
6. Гуревич А. Исторический синтез и Школа «Анналов». – Москва: РОССПЭН, 1993. – 243 с.
7. Ушинский Д. Три элемента школы // Собрание сочинений / Д. Ушинский. – Т.1. Ранние работы и статьи. – Москва. — Ленинград: Изд-во Академии педагогических наук, 1948. – С.42-68.
8. Костомаров Н. Две русские ментальности / Н. Костомаров. – Киев: Майдан, 1991. – 72 с.
9. Куліш П. Вибрані твори / П. Куліш. – Харків: Веста : Видавництво Ранок, 2004. – 320 с
10. Грабовський П. Дещо до свідомості громадської [Електронний ресурс] / П. Грабовський. – Режим доступу: http://krasnews.at.ua/publ/krasne_slovo_zemljakiv/pavlo_grabovskij/deshho_do_svidomosti_gromadskoj_i/20-1-0-197
11. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. - Київ: Знання, 1991. - 240 с.
12. Чижевський Д. До характерології слов'ян. Українці / Д. Чижевський // Філософські твори у чотирьох томах. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 2. – С. 36–42.
13. Кульчицький О. Світовідчуження українця / О. Кульчицький // Українська душа. – Київ: Фенікс, 1992. - 128 с.
14. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. - К.: МП “Фенікс”, 1992. - С. 66-96.
15. Липа Ю. Призначення України [Електронний ресурс] / Юрій Липа. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/ideologiya/3695-lipa-yu-priznachennya-ukrayini/>
16. Храмова В. До проблеми української ментальності / В.Храмова // Українська душа. - Київ: Фенікс, 1992. - С. 3-35.
17. Владыкин С. Украинцы больше не хотят быть гетманами [Электронный ресурс]: интервью / С. Владыкин; Е. Головаха. – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/politics/ukraintsy-bolshe-ne-hotyat-byt-getmanami-01062015200800>
18. Слюсаревський М. Ілюзії і колізії / М. Слюсаревський. – Київ: Гнозис, 1998. – 233 с.
19. Савчук Н. Менталітет у контексті освітньої системи / Н. Савчук // Філософія освіти. – 2005. - № 2. – С. 197-203.
20. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – Київ: Атіка, 1995. - 142 с.
21. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології [Електронний ресурс] / В. Янів. - Режим доступу: <http://toloka.to/t41847>
22. Хамітов Н. Мистецтво життя. Боротьба з плагіатом в гуманітарній сфері: імітація та реальність [Електронний ресурс] / Н. Хамітов, Є. Більченко. – Режим доступу: <https://youtu.be/BFj2DaGnjtk>
23. Донцов Д. Підстави нашої політики [Електронний ресурс] / Д. Донцов. – Режим доступу: <http://dontsov-nic.com.ua/dmytro-dontsov-pidstavy-nashoji-polityky-1921/>

Проблемы высшего образования в оптике исследований украинской ментальности

Марьяна Колотыло

В статье исследуется влияние черт национальной ментальности украинцев на реалии функционирования современной системы высшего образования, а также потенциальные возможности ее дальнейшего развития в контексте процесса интернационализации. Выяснено, что национальные ментальные черты, воплощаясь в ментальности студентов, профессиональной ментальности преподавателей, администрации высших учебных заведений, чиновников от образования, формируют соответствующую образовательную культуру, которая и определяет качество имплементации мировых образовательных инноваций на национальную почву. Предложено толкование ментальности как совокупности психологических предрасположенностей индивида или социальных групп действовать, мыслить, воспринимать и познавать мир определенным образом. Также концептуализовано основные черты ментальности, к числу которых относятся: стабильность во времени; бинарность структуры (взаимодействие осознанного и бессознательного аспектов); прагматичность, поскольку ментальность проявляется в определенной области деятельности личности. В результате анализа выявлено, что позитивные сценарии дальнейшего развития сферы высшего образования формируются за счет таких черт ментальности как толерантность и терпимость к Другому, трудолюбие, упорство в достижении намеченного, в то время как факторами «препятствия» выступают излишний индивидуализм, страх принятия нового и неизвестного, настороженность по отношению к успехам других, недостаток государственного инстинкта и прочее.

Ключевые слова: национальная ментальность, образование, национальные образовательные традиции, профессиональная ментальность.

Problems of the Ukrainian higher education in the optics of studies of the Ukrainian mentality

Mariana Kolotylo

The article presents the study of the influence of traits of the national mentality of the Ukrainians to the realities of the contemporary higher education system, as well as potential opportunities for its further development in the context of the internationalization process. Clarified that the national mental traits, embodied in the mentality of the students, mentality of teachers, administrations of higher educational institutions, officials from education, form the corresponding national educational culture, which determines the quality of the implementation of the global education innovation at the national soil. Proposed interpretation of mentality as a set of psychological predispositions of the personality or social group to act, think, perceive the world in a certain way. Also it conceptualizes the basic features of mentality, including: stability in time, the binary structure, that reveals the fact unboundedness of mentality merely to the sphere of the conscious, but also a penetration into the unconscious, practicality, because the mentality manifests itself in a specific area of humans activity. The analysis revealed that a positive scenarios of further development of higher education are formed due to such features of mentality as tolerance and tolerant of others, diligence, perseverance in achieving, while the constraints are excessive individualism, fear of the adoption of the new and unknown, caution against the success of others, lack of state instinct, and so on.

Key words: national mentality, education, national educational tradition, professional mentality.